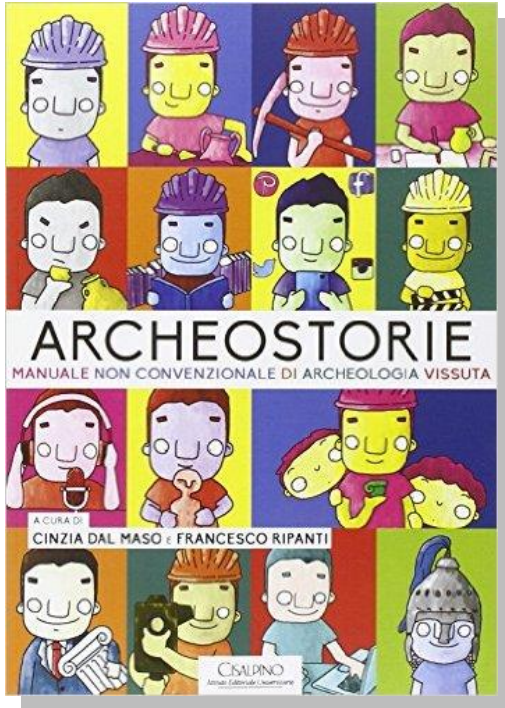

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Cinzia Dal Maso, Francesco Ripanti (ed.), *Archeostorie. Manuale non convenzionale di archeologia vissuta*, ed. a II-a, Milano, Monduzzi Editoriale, 2015, 323 p., 94 il.

Idea acestei cărți s-a născut în anul 2013, când cei doi editori, Cinzia Dal Maso și Francesco Ripanti au observat o prezență scăzută a arheologilor italieni la manifestarea *Day of Archaeology (DoA)*¹. Pentru a remedia această situație, editorii au mobilizat mai mulți arheologi italieni care publicau articole pe bloguri dedicate arheologiei.

Inițiativa lor a dat rezultate și a făcut ca prezența Italiei la următoarea ediție *DoA* să înregistreze un real succes. Pe site-ul manifestării a fost creată și o categorie specială, *Italy*, care să adune articolele cu care contribuie arheologii italieni pentru a le asigura o mai bună vizibilitate².

Pentru ca toate aceste texte să nu rămână doar pe web, Cinzia Dal Maso și Francesco Ripanti s-au ocupat de strângerea și publicarea lor într-o culegere. Acestui proiect inedit i s-au alăturat mai apoi și alți arheologi

---

¹ *Day of Archaeology (DoA)* este o inițiativă a arheologilor britanici care din 2011, într-o anumită zi, de regulă din luna iulie, sărbătoresc arheologia prin publicarea pe web (<http://www.dayofarchaeology.com>) a unor materiale, documente și descrieri care vorbesc despre cum se desfășoară o zi obișnuită a unui arheolog. Unul din scopurile acestui proiect este acela de a informa publicul larg cu privire la ce înseamnă cu adevărat meseria de arheolog.

² Toate aceste detalii se găsesc într-un articol publicat pe web: Cinzia Dal Maso, Francesco Ripanti, *Archeostorie: contemporary archaeology as a brand* (<http://www.Dayofarchaeology.com/archeostorie-contemporary-archaeology-as-a-brand/>, accesat în 28.08.2015).

italieni, dând astfel forma finală a lucrării *Archeostorie. Manuale nonconvvenzionale di archeologia vissuta*, la care au colaborat peste 30 de arheologi italieni. Cartea a apărut la începutul anului 2015 și de atunci editorii, împreună cu o parte din autori, au realizat un adevărat tur de forță de promovare a lucrării în Italia, cu prezentări susținute în diverse orașe, la universități, muzee și în săli publice de conferințe³.

Această lucrare poate fi văzută ca un document valoros ce redă o imagine în profunzime asupra a ceea ce arheologia italiană înseamnă la începutul mileniului al III-lea. Cartea este utilă astăzi și pentru cei care doresc să se informeze cu privire la statutul arheologului în Italia.

Archeostorie cuprinde 34 de povestiri, așa cum o spune și subtitlul, este un manual nonconvențional de arheologie trăită, de arheologie relatată cu pasiune de oameni care au acumulat o experiență variată în acest domeniu. Istorisirile sunt însoțite de o introducere (p. 9-12), semnată de arheologul Filippo Maria Gambari, și de o secțiune premergătoare acestora ce conține cuvântul înainte al editorilor, intitulat *Non solo trowel* (p. 13-18).

Titlurile narațiunilor sunt atractive. Unele sunt comice, iar altele par a fi titlurile unor *breaking news*. Majoritatea povestirilor sunt însoțite la final de o rubrică numită, *Per saperne di più*, cu trimiteri bibliografice sau cu legături către pagini web pentru cei care vor să aprofundeze tematica abordată în cadrul unei istorisiri. Marea parte a trimiterilor conduc către lucrări în limba italiană. Figuri și imagini alb-negru acompaniază narațiunile.

În introducere este cuprinsă o redare succintă a istoricului meseriei de arheolog în ultimii 50 de ani din Italia. Sunt surprinse evoluția, stagnările și transformările acestei meserii, dar și deschiderea treptată a arheologiei către publicul larg. Filippo Maria Gambari vorbește și despre necesitatea existenței arheologului în lumea contemporană, pentru că acesta, cu experiența sa, poate să decodifice pentru noi toți „[...] l'incredibile stratigrafia che caratterizza il palinsesto del nostro territorio, del nostro paesaggio, della nostra città, della nostra abitudini, dei nostri riti, insomma, di noi stessi” („incredibila stratigrafie ce ne definește palimpsestul

---

³ Acest tur a fost programat să se întindă pe tot restul anului 2015. Pe lângă discutarea cărții, în cadrul conferințelor au loc și dezbateri cu privire la ce înseamnă astăzi să fii arheolog. La una din prezentări, petrecută la Universitatea din Ravenna, în 9 mai 2015, am fost participant. Relatarea mea de la eveniment se găsește la <https://cicsaunibuc.wordpress.com/2015/05/15/archeostorie-arheologia-prin-povestiri/>, accesat în 28.08.2015.

teritoriului nostru, peisajul înconjurător, orașul în care trăim, obiceiurile noastre, pe scurt, pe noi înșine”) (p. 9).

Non solo trowel (p. 13-18) este cuvântul înainte al editorilor, Cinzia Dal Maso și Francesco Ripanti. În aceste pagini sunt expuse subiectele ce urmează să fie discutate. Tot aici este făcută descrierea și motivația acestui demers. Lucrarea de față vrea să evidențieze varietatea opțiunilor de carieră pentru cei care termină studii în domeniul istoriei, bunurilor culturale și al arheologiei și să redea încrederea în meseria de arheolog.

Cartea este structurată în șapte părți. Direcțiile urmează o traiectorie complexă, alcătuită din drumul pe care arheologia l-a parcurs în trecut, din drumul pe care îl parcurge în prezent dar și din diversele căi ce s-au desprins și care continuă să se desprindă din acest traseu al disciplinei și al meseriei numite *arheologie*. Cele șapte părți ale lucrării poartă fiecare titluri sugestive menite să evidențieze conținutul povestirilor cuprinse în diferitele secțiuni.

Prima direcție este intitulată *Archeologia d'assalto*, și conține patru istorisiri ale unor arheologi cu inițiativă și care nu se lasă intimidați de prezentul plin de obstacole și pericole. Prima povestire, *Un ordinario giorno di "archeologia d'emergenza"* (p. 21-29), este scrisă de Antonia Falcone și Paola Romi și descrie ziua unui arheolog care se ocupă cu săpăturile de urgență. Autoarele dau detalii utile despre situațiile care se pot ivi pe parcursul unei zile de lucru. Vor să ajute prin această povestire și la înlăturarea prejudecății conform căreia un arheolog aflat pe un șantier nu ar face decât să privească excavatorul. De asemenea, sunt subliniate două aspecte care se regăsesc în alte povestiri, și anume: situațiile neprevăzute care pot apărea și despre care studentului nu i se vorbește în facultate și diferitele abilități, mai ales de comunicare, pe care un arheolog trebuie să le aibă.

A doua narațiune, *Learning by doing: "È tutto mestiere che entra..."* (p. 31-39), a lui Giuseppe Alessandro Fichera, descrie unul din modurile prin care putem învăța despre trecut, anume, prin realizarea anumitor activități în maniera în care se petreceau în trecut; este vorba despre *arheologia experimentală*⁴. Autorul prezintă unul din proiectele demarate de el și care are în vedere construirea unei case medievale cu metode din acele vremuri, ajutat de un maestru constructor fără studii de arheologie, dar înzestrat cu o

---

⁴ O disciplină care reproduce fenomene sau tehnologii din trecut pentru verificarea sau îmbogățirea diferitelor ipoteze arheologice.

pasiune uriașă pentru trecut și pentru studiul individual, un maestru de la care chiar și arheologul Fichera a avut multe lucruri de învățat. Și această povestire subliniază faptul că despre dificultățile meseriei nu se vorbește în facultate (p. 32). Ocupația de arheolog este privită în continuare ca având o aură romantică.

Urmează o istorisire scrisă de Gracomo Biondi, *Gli 007 della ceramica* (p. 41-47) despre o situație ce poate apărea pentru arheologul care lucrează cu ceramica. Autorul povestește unul din primele sale cazuri la care a lucrat: catalogarea Colecției Libertini, donată Universității din Catania de unul din foștii săi rectori, arheologul Guido Libertini. Sunt depistate o serie de falsuri și sunt descoperite persoane specializate în producerea lor. Într-o situație de acest fel, arheologul trebuie să-și folosească și alte abilități, să devină un detectiv care, pentru descoperirea adevărului, investighează în profunzime chiar și viețile private ale unor personaje marcante pentru cultura Italiei.

Secțiunea se încheie cu povestirea *Ci vuole coraggio. Archeomafie e Terra dei Fuochi* (p. 49-54), care-i aparține Lidiei Vignola și unde aflăm care pot fi riscurile pentru un arheolog ce-și desfășoară activitatea în zone precum *Terra dei Fuochi*, zona meridională a Italiei, Campania, Basilicata, Puglia și Sicilia⁵. Un arheolog trebuie să fie înzestrat cu mult curaj, deoarece acestea sunt zone în care acționează jefuitori ocazionali, precum și adevărate organizații criminale.

A doua parte, *L'archeologia come la conoscete già (o forse no)*, cuprinde cinci povestiri în care vedem arheologia așa cum apare ea în manuale și cum se desprinde din experiența universitară la momentul apariției cărții; doar maniera în care e povestită este una nouă, caracteristică acestui demers. Scopul istorisirilor este acela de a înlătura diverse prejudecăți referitoare la arheologi sau de a răspunde unor întrebări pe care studenții și le pun adesea; spre exemplu: "cum se desfășoară ziua unui profesor universitar?". Maria Chiara Monaco răspunde acestei întrebări în povestirea *Non solo privilegi: i fardelli del professore* (p. 57-63). Arheologul

---

⁵ Lidia Vignola trage un semnal de alarmă cu privire la comerțul ilicit de bunuri culturale cunoscut sub numele de *archeomafie*. Săpăturile clandestine, furtul din muzee și din biserici pun în pericol patrimoniul cultural al Italiei. *Archeomafie* este și titlul unei reviste științifice italiene care se ocupă cu analiza acestor fenomene. Revista poate fi accesată în mod public, pe web: <http://ancientworldonline.blogspot.ro/2011/09/open-access-journal-archeomafie.html?m=1>, accesat în 28.08.2015.

din mediul universitar este o persoană activă, cu un program încărcat, coordonează studenții, lucrează în echipă și se preocupă și de munca de cercetare.

Stefano Costa, în *Archeologia senza confini* (p. 65-72), povestește prima misiune de săpături arheologice la care a luat parte în afara Italiei. Pe lângă toate dificultățile legate de timpul și fondurile disponibile limitate și complicațiile birocrăției culturale, o astfel de experiență rămâne unică și folositoare pentru un arheolog.

Con la matita in mano: elogio del vecchio, caro disegno (p. 73-79) este un elogiu pe care Paolo Vitti îl aduce în primul rând arheologului român Dinu Theodorescu și mai apoi lucrului bine făcut *cu creionul în mână*. Este atrasă atenția asupra capcanelor tehnologiei, când uneori se pot pierde ore și ore în fața calculatorului pentru generarea unor grafice banale.

Despre colaborarea interdisciplinară și importanța geofizicii pentru arheologie vorbește Giovanni Leucci în povestirea *Il misterio della depressione di Sagalassos* (p. 81-90), unde vedem cum misterul ciudatei depresionii din anticul oraș Sagalassos este elucidat cu ajutorul geofizicii.

Christian Greco închide cea de-a doua secțiune cu narațiunea *Museo e lavoro sul campo: gestione una collezione archeologica* (p. 91-97), în care prezintă activitatea lui de curator și manager la Muzeul Egiptului din Torino. Atribuțiile și responsabilitățile unui curator trebuie completate și cu alte competențe: de gestiune, de strângere de fonduri pentru expoziții, de comunicare (întreținere de relații cu alte muzee și instituții pentru stabilirea unei rețele de legături naționale și internaționale), participări la săpături ș.a.

A treia secțiune, numită *Aprire l'archeologia*, arată noi modalități prin care arheologia poate să fie o meserie vie. Această parte cuprinde patru povestiri iar prima, *Sexy Data: come innamorarsi dei dati aperti* (p. 101-107), scrisă de Francesca Anichini și Gabriele Gattiglia, promovează punerea în practică a ideii de *Open Data*⁶ în ceea ce privește informațiile obținute ca urmare a săpăturilor arheologice. Vedem că acest lucru nu a fost imposibil de realizat (chiar și parțial) în cazul Italiei însă, este necesară studierea și respectarea legislației în vigoare.

Următoarea relatare, *Pazzi da museo* (p. 109-117), îi aparține lui Giuliano De Felice. El atrage atenția asupra faptului că nu este suficient doar să expui artefactele într-un muzeu, ci trebuie să fii capabil să știi și cum să

---

⁶ *Open Data* este un concept conform căruia anumite informații trebuie să fie făcute publice și să poată fi folosite în mod gratuit.

spui povestea lor. Un demers pentru a realiza acest lucru poate cuprinde utilizarea graficii pe computer, reconstituirea 3D și arheologia virtuală.

Cartea continuă cu *Antico per tutti con l'archeologia sociale* (p. 119-123), o narațiune scrisă de Lidia Vignola din care înțelegem că arheologia depășește orice graniță și se adresează oricui. Aceasta este povestea arheologului care proiectează trasee braille pentru nevăzători, a arheologului aflat în slujba publicului larg.

L'archeologia è femmina (p. 125-130) este o expunere care aparține lui Astrid D'Eredità și care aduce în discuție situația de pe șantierele arheologice din Italia cu privire la prezența feminină. Autoarea menționează rezultatele unor cercetări care, la momentul redactării manuscrisului, arătau că participarea feminină pe șantierele arheologice era mai ridicată decât cea masculină.

Cea de-a patra parte a cărții, *Archeologia pubblica*, este alcătuită din cinci relatări ce prezintă modalități prin care arheologii pot relaționa cu publicul larg. *A cosa servono i visitor studies?* (p. 133-139) este o povestire scrisă de Anna Paterlini în care explică utilitatea chestionarelor aplicate vizitatorilor care vin în muzee sau la situri arheologice. *Tra archeologi e comunità, un rapporto complesso* (p. 141-150), de Marta Coccoluto, înfățișează în câteva pagini istoricul unui parc arheologic (*Parco archeologico di Baratii e Populonia*). Acolo, prin diferite activități organizate în aer liber pentru și împreună cu comunitatea, a fost posibilă stabilirea unui dialog între arheologi și populația locală.

Anche gli archeologi fanno crowdfunding (p. 151-159) este povestirea scrisă de Carolina Megale care, obosită să tot audă zicala "l'università fa formazione ma non dà lavoro" („universitatea instruieste dar nu dă de lucru”), se hotărăște să demareze un proiect de cercetare, ajutată fiind de alți doi arheologi. Împreună, reușesc să reia săpăturile arheologice la situl de epocă romană *Poggio del Molino*, la Populonia (Piombino), care fuseseră întrerupte de 20 de ani din lipsă de fonduri. Pentru realizarea acestui proiect a apelat la mediul privat și la comunitate. Din 2008 săpăturile au fost reluate și susținute și prin implicarea activă a voluntarilor și a *citizen scientists*⁷.

---

⁷ Această sintagmă, în cazul de față, definește membrii publicului larg care se angajează în cercetarea științifică, adesea în colaborare sau sub coordonarea unui profesionist sau a unor instituții de cercetare științifică.

Următoarea povestire, *Una giornata al parco con piccoli esploratori* (p. 159-164), de Giovanna Baldassarre, arată cât de ușor un arheolog poate fi și educator. Arheologia poate și trebuie să fie istorisită și unor copii de grădiniță.

Gabriele Zorzi vorbește la finalul secțiunii despre fenomenul de *reenactment*. *Come inumare un longobardo* (p. 165-172) este povestea unui grup de tineri pasionați de istorie care pun bazele unei asociații ce se ocupă cu recrearea unor evenimente istorice.

Cea de-a cincea parte a cărții, *Comunicare l'archeologia*, cuprinde cinci expuneri despre cum se poate povesti arheologia prin folosirea de instrumente și meserii deja existente: prin jurnalism – ca în cazul povestirii spuse de Cinzia dal Maso, *Comunicare l'archeologia. Giornalista del passato* (p. 175-183); prin comunicarea muzeală – ca în narațiunea *Archeologo cantastorie* (p. 185-192), a lui Francesco Ripanti; prin meseria de editor – cum observăm în povestirea *Inventarsi editore: d'archeologia, ovviamente* (p. 193-196), scrisă de Francesca Benetti; prin documentare – ca în experiența relatată în *Archeologia in movimento. Riprese sul passato* (p. 197-206) de către Luca Peyronel; prin ilustrații – așa cum reiese din relatarea făcută de Francesca Gianetti, *Raccontare la storia con pennelli e colori* (p. 207-212).

Următoarea secțiune, *Comunicazione online*, conține tot cinci narațiuni despre numeroasele posibilități pe care internetul le pune la dispoziția arheologilor pentru discutarea, povestirea, informarea și antrenarea publicului. *A tu per tu con la Chimera* (p. 215-221), de Marina Lo Blundo, arată beneficiile pe care un blog – unde să poată fi povestite activitățile și evenimentele muzeului – le poate aduce unui muzeu la capitolul vizibilitate pe web.

Astăzi, imaginea care se formează prin intermediul canalelor de socializare *on-line* este foarte importantă. Activitatea de atragere a publicului prin *social network* nu poate fi ignorată sau neglijată, așa cum vedem și în povestirea *Cercando storie nel web* (p. 223-230) scrisă de Alessandro D'Amore. Nu trebuie omis nici aportul semnificativ pe care o cameră video îl poate aduce la promovarea și la povestirea unei campanii de săpături, aspect despre care vorbește Francesco Ripanti în, *Sullo scavo con il videostoryteller* (p. 231-237).

Andrea Belloti și Alessandro Mauro, cu povestirea *L'archeologia alla radio o sull'ansia della diretta* (p. 239-244), ne arată o altă modalitate de folosire a noii tehnologii în folosul arheologiei, și anume, prin înființarea

unui post de radio *on-line* dedicat tocmai acestei branșe. Francesco Fossetti în povestirea *La storia ai tempi del joypad* (p. 245-251) aduce în discuție domeniul jocurilor video unde rolul arheologului este din ce în ce mai important.

Ultima secțiune, *L'archeologia del futuro*, cu cele cinci povestiri prezintă arheologia cu transformările sale din prezent. Prima dintre ele, *Per fare ricerca servono tanti "tavoli"* (p. 255-261), semnată de Daniele Malfitana, vorbește despre arheologul în postura de *manager* și numeroasele responsabilități care-i revin. Valentino Nizzo, cu *Archeologia partecipativa* (p. 263-275), ne arată percepția unui arheolog care lucrează în administrația publică a patrimoniului cultural și care sunt diversele inițiative pe care le întreprinde pentru apropierea comunității de arheologie.

Următoarea povestire, *Come l'archeologia disegna i peisaggi* (p. 277-288), îi aparține lui Giuliano Volpe. Arheologul este de părere că transformarea continuă a peisajului contemporan fără a se ține cont de trecut este greșită și că arheologia peisagistică ajută la o mai bună planificare a transformărilor prin *desenarea peisajelor de mâine*.

Ultimele două povestiri, *Carlomagno sfida il Colosseo* (p. 289-296), scrisă de Alessio Innocenti și Anna Paterlini și *Quando l'archeologia è un brand* (p. 297-304), creația lui Davide Baruzzi, vorbesc despre arheologia care poate să devină o marcă, ce poate să vândă chiar bine atunci când bunurile culturale sunt gestionate așa cum trebuie.

Acestor consemnări li se mai adaugă încă o povestire, *La nostra archeologia* (p. 305-307), semnată de Giuliano De Felice, care este de părere că arheologia din paginile acestei cărți ar fi de o actualitate absolută. Această carte ne aduce în față arheologi cu diverse formații, interese și profesii. Toți găsesc însă un punct comun (p. 305) prin demersurile pe care le fac cu același scop final: promovarea și conservarea bunurilor culturale.

Giuliano De Felice opinează că pentru toate aceste activități prezentate în *Archeostorie* sunt necesare: *un pizzico di follia, una presa di intuito, e tanta passione* („puțină nebunie, multă intuiție și atât de multă pasiune”). Toți acești arheologi care au contribuit la realizarea proiectului ajută la menținerea unei arheologii italiene vii.

Urmează apoi postfața lucrării (p. 309-312) realizată de Daniele Manacorda, după care, în câteva pagini (p. 313-323), pot fi găsite informații despre autorii care au contribuit la lucrare. În postfață, Daniele Manacorda

remarcă anumite trăsături ale lucrării: observă că arheologii nu se lamentează în povestirile lor, iar cititorul este pus în fața unei viziuni pozitive asupra viitorului, în fața a peste 30 de istorisiri care pot provoca cu ușurință empatie, pentru că tocmai importanța emoțiilor este unul din factorii importanți pentru stabilirea unui contact de durată între public, care este unul divers, și arheologie.

Prin această carte editorii au vrut să arate ce înseamnă, ce presupune cu adevărat, meseria de arheolog. Și-au propus să realizeze acest lucru printr-o metodă diferită, care să depășească barierele impuse de mediul academic și care să se adreseze studenților și celor interesați de o carieră în arheologie. Pentru a realiza ce și-au propus, au impus colaboratorilor un standard de scriere: un limbaj simplu, apropiat, care să fie perceput de un public cât mai variat. Ca urmare, lucrarea conține foarte puțină teorie, dar foarte multă experiență de viață; cuprinde multe povestiri, mărturii autentice, printre care și confidențe.

Archeostorie își îndeplinește scopurile. Este un manual inedit pentru studenții la istorie, bunuri culturale sau arheologie. Este o carte serioasă destinată unui public vast. *Archeostorie* ne arată cum este reinventată astăzi meseria de arheolog; *arheologul care devine*, ne arată cum oameni cu formații diferite, dar cu aceleași vise și aceeași pasiune pentru trecut colaborează pentru salvarea și conservarea patrimoniului cultural.

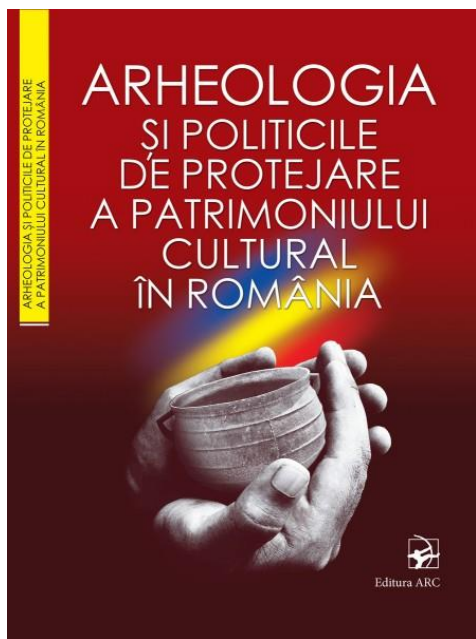
Cartea ne vorbește despre importanța unei *arheologii publice*, despre rolul pe care *povestea* îl are ca punte de legătură între istorie, arheologie și publicul larg. Toți arheologii care își povestesc experiențele în paginile acestei cărți sunt oameni bine ancorați în prezent, nume mari din arheologia italiană și mondială, precum: Giuliano De Felice, Christian Greco, Giuliano Volpe sau tineri entuziaști, la început de carieră, precum Alessandro Mauro, Anna Paterlini, Francesco Ripanti.

Archeostorie oferă foarte multe subiecte de gândire și este o carte care, în ciuda modului lejer în care este scrisă, oferă și o mulțime de informații care pot genera o serie întreagă de idei pentru cineva cu inițiativă. Este o veritabilă sursă de inspirație.

Voi încheia această prezentare folosind îndemnul pe care îl fac și editorii în finalul cuvântului-înainte: *Unitevi a noi: raccontate anche voi la*

vostra storia („Uniți-vă cu noi: relațați-vă și voi povestea”), cu gândul că poate într-un viitor apropiat se vor găsi arheologi români care să preia această idee și să o aplice la peisajul arheologic românesc, pentru folosul studenților și al tuturor celor curioși să cunoască universul arheologiei din România.

CORINA RUXANDRA GAVRIȘ-ȘTEFLEA
Universitatea din București

Sergiu Musteață (coord.),
Arheologia și politicile de
protejare a patrimoniului cultural
în România, Culegere de studii,
Chișinău-Iași, Arc, 2014, 224 p.

Sub coordonarea profesorului Sergiu Musteață, a apărut în anul 2014 volumul „Arheologia și politicile de protejare a patrimoniului cultural în România”, realizat în cadrul unui proiect CNCS-UEFISCDI⁸, care aduce în atenția specialiștilor și a publicului larg un număr de 15 studii bine documentate, ilustrate cu imagini

color și grafice, privind probleme de maximă importanță din sfera legislației naționale și internaționale în domeniul protejării patrimoniului.

Lucrarea surprinde două dimensiuni esențiale: latura teoretică legislativă, cu studii care oferă cititorului informații și trimiteri la partea juridică, legate de descoperiri și săpături arheologice, și o parte analitică, a unor cazuri concrete.

Colectivul acestei lucrări, bine ales de coordonator, este format atât din cercetători și cadre didactice universitare, cât și din profesioniști care activează în domeniul protejării patrimoniului cultural.

Primul studiu, intitulat *Patrimoniul arheologic național: politici, documentare, acces*, aparține doamnei Irina Oberländer-Târnoveanu și oferă o scurtă istorie a legislației vechi din România cu privire la arheologie și o prezentare a evoluției și implementării metodelor moderne de identificare și gestiune a siturilor, precum și constituirea bazelor de date naționale. Sunt identificate și prezentate aici cele mai utilizate baze de date din România și relația dintre ele.

---

⁸ PN-II-ID-PCE-2011-3-0610, nr. 327/24.10.2011, găzduit de Institutul de Arheologie, Academia Română – Filiala Iași, intitulat *Tendențe curente în protecția patrimoniului arheologic: perspective naționale și internaționale* (<http://archaeoheritage.ro>, accesat în 20.07.2015).

Eugen S. Teodor, în *Detecția de metal, între drepturile omului și agresiune culturală*, atrage atenția asupra legislației învechite și neclare care permite deținerea și utilizarea detectoarelor de metal, precum și încălcări sau reinterpretări ale legislației în vigoare, aducând în atenție un caz din anul 2013, așa-numitul „tezaur de la Golești”.

În *Reflecții asupra unui posibil diagnostic privind starea protejării patrimoniului arheologic național*, Marius-Mihai Ciută analizează contextul cultural și legislativ care ar putea influența modul de abordare a legislației și conștientizarea publică asupra descoperirilor arheologice, aducând în atenție cazul deja celebru al statuetei lui Hercules, identificată în Colonia Aurelia Apulensis în anul 2012. O abordare de același gen regăsim la Cristina Ciobanu, în *Contribuția polițiștilor călărășeni la recuperarea bunurilor culturale*, unde este inclus cazul recuperării tezaurului din comuna Chiselet, tezaur constând în monede de patrimoniu național și recuperarea statuetei antropomorfe Boian, descoperite la Gălățui. În ambele cazuri, intervenția promptă a polițiștilor din județul Călărași a făcut ca aceste bunuri să nu fie înstrăinate sau vândute pe piața neagră. De asemenea, și Laurențiu Dobre, prin studiul *Protejarea patrimoniului arheologic în județul Constanța*, are în vedere un caz de arheologie ilegală și trafic de bunuri, în care cetățeni străini în colaborare cu persoane din zonă executau prospecții ilegale în situri arheologice. Din fericire, bunurile descoperite au fost identificate și recuperate de reprezentanții Inspectoratului de Poliție Județean Constanța.

Pe aceeași linie, Vitalie Josanu ne prezintă *Interpretări juridice și problematica protejării patrimoniului arheologic pe raza județului Neamț*, în care atrage atenția asupra protejării patrimoniului arheologic. Odată cu expunerea unor cazuri și analize, este subliniată necesitatea clarificării și interpretării corecte a termenilor juridici. Același autor, cu experiență în recuperarea obiectelor de arheologice, scrie și despre *Un proiect de strategie interinstituțională în domeniul protejării patrimoniului cultural național*, în care subliniază importanța colaborării interministeriale/interinstituționale și a factorilor județeni/locali în protejarea patrimoniului național.

Coordonatorul volumului, Sergiu Musteață, propune o reinterpretare și aplicare a valorilor umane constând în etică și deontologie profesională, ca o completare la calitățile arheologului contemporan, în studiul numit *Etica și deontologia profesională în arheologia contemporană*. Aceste valori

își au originile în filozofie, au un corespondent în legislația internațională și sunt discutate din perspectiva relațiilor instituționale, dar nu este ignorată nici latura personal-profesională.

Prin *Arheologia judiciară în România*, Elena Loredana Cozma aduce în discuție un subiect de maximă importanță: investigațiile judiciare în contextul potențialelor informații cu valoare arheologică din țara noastră. O introducere privind cele două domenii de interes, arheologic și judiciar, precum și aplicațiile practice propuse, oferă o nouă imagine a arheologului contemporan.

Din nou despre arhivele cercetării arheologice: ce și cum păstrăm pentru generațiile viitoare. Studiu de caz: cercetări multidisciplinare în castrele romane din sud-estul Transilvaniei este articolul prin care Alexandru Popa trage un semnal de alarmă asupra modului de păstrare și arhivare a informației arheologice pe termen lung.

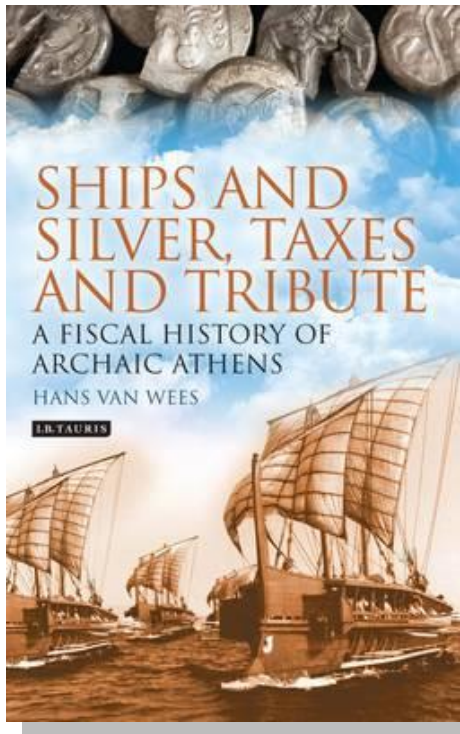
Carmen Marian tratează *Posibilități de degradare și modalități de protejare a textilelor în momentul descoperirii în săpături arheologice*, artefacte perisabile care se pot distruge cu ușurință după descoperirea în context arheologic și pentru care doar colaborarea interdisciplinară este singura cale de protejare eficientă, implicând o metodologie de intervenție adecvată.

O abordare modernă a patrimoniului și arhivarea informațiilor din trecut, implicând tehnologiile IT ne propun Dragoș Gheorghiu și Lavinia Ștefan prin studiul *Patrimoniul imaterial și memorie digitală: recuperarea, stocarea și transmiterea tehnologiilor din trecut*, iar Octavian Ciobanu, prin *Solution for virtual reconstruction of small artefacts*, pledează pentru importanța folosirii tehnologiei 3D în reconstrucția virtuală a artefactelor de mici dimensiuni.

Rolul mass-mediei în popularizarea și monitorizarea problemelor curente legate de patrimoniul cultural al României a intrat și el în atenția unor autori din volum. Katarzyna Jarosz ne arată modul în care s-a reflectat arheologia din România în publicația *Știință și Tehnică* dintre anii 1948 și 1999 în *Popularising archaeology in the Romanian press*, iar Elena Loredana Cozma și Dan Dascălu, prin *Monitorizarea mass-mediei românești privind patrimoniul cultural și arheologic. Considerații preliminare*, aduc în atenția noastră o lucrare ce are drept scop crearea unei imagini de ansamblu a articolelor și știrilor apărute în mass-media despre patrimoniul românesc.

Ținând cont de studiile cuprinse, recomandăm lecturarea acestei culegeri care abordează un domeniu de importanță națională și internațională de actualitate. Credem că lucrarea prezintă o imagine aparte, necesară, cu o nouă perspectivă asupra activităților și metodelor de protejare a patrimoniului cultural în România, utilă atât specialiștilor formați sau în formare, cât și altor categorii de public interesate de păstrarea valorilor de patrimoniu, de politicile de protejare actuale sau de modul de rezolvare a unor cazuri de arheologie ilegală și recuperări de artefacte valoroase provenind de pe teritoriul României care au răzbătut în mass-media ultimilor ani.

IOAN BERTALAN
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Hans van Wees, *Ships and Silver, Taxes and Tribute: A Fiscal History of Archaic Athens*, London, New York, I. B. Tauris, 2013, 213 p.

This small book with no more than 148 pages if the notes are to be discarded is indeed a surprising work written by a reputed military historian as Hans van Wees. However it should not be a surprise as we remember the ancient piece of wisdom that *Nervos belli, pecuniam infinitam*. In fact, the author's acknowledgements give a useful insight into the genesis of this book: van Wees' work on military history brought him to the need to tackle the issue of ancient Greek fiscal systems.

So, to this intimate relationship between military and financial resources we owe this unique recent work of fiscal history focused on archaic Greece, which carries classical historiography into the flow of the "new fiscal history", developed by modern historians like Charles Tilly, Mark Ormrod, Richard and Margaret Bonney, whose conceptual influence is evident.

Nevertheless, the book is not a mere essay in transplanting a new historical perspective onto another geographical space and chronological period. At the same time, the author enters some of the most disputed debates on archaic Greece (for example, the controversy between the "primitivist" and the "modernist" views on ancient Greek economies) and particularly on archaic Athens (for example, did the public Athenian fleet come into being before the discovery of huge amounts of silver at Laurion in 483 B.C.?). Consequently, the book is a good and useful reading for a large public interested in diverse issues of archaic Greek (and especially Athenian) history.

The position of the author towards some of the most debated topics of archaic Greek military and economic history is made clear from the first chapter. The modern features of Athenian fiscal system are highlighted from the beginning (p. 1), in contrast with the prevailing opinion that before the Persian Wars Athens was a backward state, both militarily and economically (p. 2-3). In order to argue for the validity of his research, even though the sources are scarce and highly debatable, he quickly (but ingeniously) dismisses the three possible objections to the existence of an Athenian developed fiscal system. Firstly, van Wees righteously stresses that the modern historians' bias towards a fiscally primitive organization of Greek archaic states and especially that of Athens is determined by the ancients' ideological agenda (p. 3-4). Secondly, he shows that dismissing the complexity and the power of archaic Greek states comes from a narrow and misleading interpretation of Max Weber's definition of the state, which stresses only the centralization of the means of physical coercion. Instead, he follows the social anthropologists' view that states' formation must be considered starting with the institutionalization of power, complemented by its centralization in a whole range of areas. From this point of view, a public finance system may be seen as a fundamental prerequisite for a genuine powerful state, especially in the case of city-states (p. 4-10). Thirdly, the primitivist view on archaic Athens economy is dismissed with reference to some classical sources (p. 11-15). Finally, the plan of the book is unravelled (p. 15). The plan is dictated by logical reasons: firstly, the starting point for the evolution of the complex Athenian fiscal system, followed by a sketchy, but careful analysis of the main components of the system: institutions, expenditures, revenues and financial media.

The second chapter reveals a reconstruction of the Homeric society in which the finances were "communally" organized. This means that the community shared both the occasional benefits and the occasional expenditures, without any usual gathering of resources for public projects. The king, sanctioned by the council of the elders, was responsible for the initiation and the management of distribution of benefits or obligations. The norm for exchanges was informal reciprocity instead of contractual obligation (p. 17-23). To this image the author opposes that of the archaic Greek society towards the beginning of the classical age, in which the emergence of wages, mainly in the military area, meant that contractual obligation took the place of reciprocity. Competing with great powers like

Lydia and Persia, Greek polities were obliged to accelerate the development of highly efficient fiscal systems, in order to pay mainly for modern navies of triremes and permanent bodies of soldiers (p. 23-37).

The third chapter investigates the archaic Athenian fiscal institutions, represented by bodies of functionaries: treasurers (*tamiai*), ham collectors (*kolakretai*), sellers (*poletai*), captains (*naukraroi*). The great number of these functionaries is deemed to be a proof of a complex institutionalization of power in archaic Athens. Nevertheless, most of the chapter is devoted to the great debate on the nature of the *naukraroi* (p. 44-60). They are regarded as wealthy individuals with mainly naval and military responsibilities. However, in order to exercise their function, they were given also fiscal responsibilities. Parallels are drawn with supposedly similar institutions in the Anglo-Saxon and Viking worlds, derived from a view of a highly nautical society, whose existence was greatly based on seaborne raids. Lastly, van Wees describes the institutional changes brought by Kleisthenes' reforms, especially the replacement of *naukraroi* with demarchs.

The fourth chapter argues that a complex fiscal system was already in use in the last quarter of the sixth century, starting from the analysis of expenditures. As the costs for modern navies of triremes and permanent bodies of soldiers were huge compared to those required by Homeric raids, van Wees concludes that the Athenians had to put in place a sophisticated system of taxation from the beginning of the military revolution of the last quarter of the sixth century. Consequently, this chapter is more like a survey of military developments in the sixth century (p. 64-74). The other expenditures for cult, specialists, functionaries or widows are briefly tackled in smaller sections of the chapter (p. 75-81).

The fifth chapter reviews the revenues. As in the previous chapters where the main focus was on a hot topic (the *naukraroi*, the naval revolution in the last quarter of the sixth century, particularly in Athens), in this one the most debated issue is that of the *eisphora*. Van Wees aptly dismisses the literal interpretation of Thuc. 3.19.1 that the first levy on eligible citizens was collected in 428 B.C. and demonstrates that such taxes were collected from long ago. Furthermore he shows that Solonian reforms of classes were also connected with direct taxation and demonstrates that the Kleisthenic reforms put the heaviest burden on the two first wealthiest classes, enhancing the democratic character of Athens financial wise (p. 84-

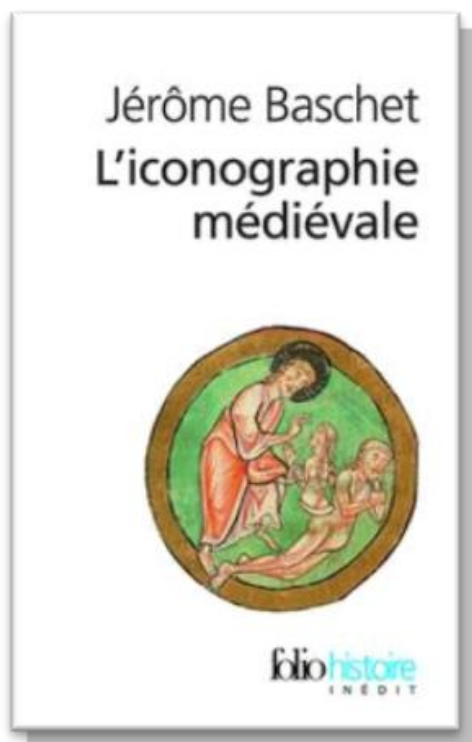
97). The topics of Hippias' new means to collect money (following a controversial fragment from the Aristotelian *Oikonomika* – p. 97-100) and other revenues, such as trade fees, lands and mines leases and tribute (p. 101-106) complete the chapter.

The sixth chapter describes the means used for measuring weight and value, as well as the earliest coinage of Athens. Van Wees' thesis is that the Athenian state progressively took control in this area in order to facilitate the collection of revenues. The analysis of coinage, measures and weights provides further arguments for a radical reform of the public finances towards the end of the sixth century. Moreover, this section could be useful for those who desire to get acquainted at a primary level with the measures and weights of archaic Greece.

The seventh chapter sums up the previous ones in a clear manner, while the appendix adds some new insights in the debate regarding the introduction of large fleets of triremes in the Greek world, in the context of the ambivalent relationship between Persians and Ionians.

Although sketchy, this book is quite rich in new ideas and approaches. It should be counted as the first fiscal history book focused on archaic Greece and a pervasive collection of arguments in support of a modernist view on the Athenian state and economy. It successfully challenges the orthodoxy of a backward and weak Athenian state before the Persian Wars and contributes briefly to the hot historiographical topics of the day: the nature of the *naukraroï*, the Athenian fleet before Themistokles, the *eisphora* before the Peloponnesian war. Even though we might suspect that the author's usual military concerns influenced his conclusion on the great impact of changing warfare on the fiscal system of Athens (which works well for the last quarter of the sixth century, but it is not so clear for previous periods – p. 143), his reconstruction seems to be valid. Further studies on the topics tackled in this book should be done in order to get a better understanding of the fiscal and military changes that occurred in Athens and in Greece in the archaic age and especially in the sixth century B.C.

LIVIU MIHAIL IANCU
Universitatea din București

Jérôme Baschet, *L'iconographie médiévale*, Paris, Gallimard, 2008, 477 p.

Acest demers pune în lumină una dintre lucrările care aparține binecunoscutului istoric medievist francez contemporan Jérôme Baschet. „*L'iconographie médiévale*” este, fără îndoială, o lucrare științifică de specialitate, publicată în anul 2008 la Editura Gallimard din Franța, prin intermediul căreia autorul materializează o viziune proprie asupra imaginilor medievale, care contrastează cu ideile tradiționale ale marilor istorici de artă. Pentru a facilita înțelegerea aspectelor esențiale, lucrarea înglobează, în

ansamblul ei, 48 de imagini color și alb-negru.

Subiectul evidențiat de autor îl constituie iconografia medievală, ilustrată într-o formulă diferită față de ideea tradițională fondată de Emile Mâle, cel care susținea că imaginile medievale sunt create după canoane rigide și stricte, în sensul diminuării libertății artistului în redarea iconografiei. Același autor afirma că picturile, sculpturile și toate celelalte reprezentări medievale ar reprezenta „Biblia iliteratilor”, în opinia lui singura funcțiune a reprezentării vizuale fiind de educare a celor care nu știau să scrie și să citească. Baschet vine în întâmpinarea acestor idei, dezvoltând un adevărat manifest împotriva gândirii istoricilor de artă de până acum.

Lucrarea este structurată în trei mari părți, fundamentate pe o serie de studii de caz realizate în diferite zone ale Europei occidentale, dar se discută și despre anumite subiecte iconografice generale, cum ar fi Nașterea Evei. Pe această cale, autorul demonstrează că redarea temelor iconografice nu este chiar atât de strictă pe cât se credea până acum.

Încă din prefața cărții este conturată viziunea autorului, potrivit căreia, reprezentările medievale nu sunt create cu scop didactic, prin acesta

făcând referire la picturi de pe panouri, la fresce, sculpturi, relicvarii, obiecte liturgice, vitralii sau manuscrise, evident, o adevărată „lume a imaginii”. Ornamentele din biserică, conform autorului, nu sunt realizate pentru a-i educa pe credincioși ci, dimpotrivă, pentru a împodobi spațiul de cult care reprezintă imaginea raiului, Paradisul pe pământ.

În *Introducere*, autorul menționează mai multe puncte de vedere, printre care ideea lui Victor Hugo, care afirma că „edificiul de cult este o carte de piatră pentru ignorați, Biblia săracilor”. Apoi, este menționat Gregoire Le Grand, care consideră imaginile creștine moduri eficiente de a învăța scriptura și nu idoli adorați. Acesta afirmă că scrierea sau scriptura este pentru cei care citesc, în timp ce pictura este oferită ignorantilor. Autorul stabilește că imaginile au ajuns să fie devalorizate, din cauza inferiorității celor pentru care sunt destinate. Totodată, se menționează și sursele istorice care vin în apărarea statutului imaginilor. El amintește astfel de „Scrisoarea către Serenus”, în care este adoptată o atitudine neutră, evitând să militeze pentru adorarea ori pentru distrugerea acestor reprezentări. Din secvență putem desluși că imaginea permite ridicarea către contemplarea „regatului celest”.

O altă scrisoare a Papei, adresată pustnicului Secundinus în secolul al VIII-lea, transmite faptul că imaginea ajută corpul să ajungă cu sufletul la Dumnezeu, la zeitate. O etapă ulterioară a discursului clericilor asupra imaginilor susține că ele au mai multe roluri, printre care și rolul de instruire sau de angajare a sufletului către o adevărată meditație. Autorul amintește și de Honorius Augustodunensis, cel care face referire la funcția esteticoliturhică a imaginilor, necesare pentru a orna în mod nobil Casa Domnului. Prin urmare, decorul vizual este cerut pentru a oferi lăcașului de cult demnitatea care ajută la celebrarea liturgică. În plus, autorul îl menționează pe abatele Suger, care afirma că bogăția decorului contribuie la punerea sufletului în contact cu sfera divină.

Altă idee importantă care reiese din *Introducere*, esențială pentru viziunea autorului, este cea conform căreia imaginile sunt punți de legătură între oameni și forțele supranaturale, scopul primordial al acestora fiind, de fapt, conectarea umanității la divinitate. Se pomenește de virtutea imaginilor, aceasta conferindu-le o anumită eficacitate pe care clericii au denumit-o „Sacramentalia”. Astfel, imaginile permit încarnarea persoanei și a membrilor comunității reprezentante. Totodată, imaginile care pun în scenă confruntările dintre bine și rău (cum ar fi Judecata de Apoi) activează

polaritatea în care și oamenii sunt înscriși. De aceea, imaginile de acest fel sunt percepute ca avertismente și fac apel la convertire. Bineînțeles, mediul puternic vizual al imaginilor în care ritualul sacru sugerează necesitatea lor, este surplusul decorativ care ajută la accentuarea sacralității lăcașului.

Un argument deosebit de important prin care autorul își susține ideea este cel care vizează imaginile-obiect, cum ar fi mormintele sau sarcofagele, imaginile care acompaniază defunctul. Fabricarea acestora invocă forțele celeste. Autorul mai menționează aici și imaginile dificil de văzut din pricina pozițiilor înalte, cum ar fi capitellurile, vitraliile sau cele la care populația nu avea acces în mod liber, de exemplu miniaturile din manuscrise.

Prima parte a cărții, numită *Imaginea și locul său*, este împărțită în trei capitole. În primul, intitulat *Lăcașul de cult și decorul său*, autorul tratează problema edificiului eclezial, aflat în centrul vieții societății medievale. Se discută aici despre statutul practic și simbolic al clădirilor ecleziale, considerate adevărate referințe socio-cosmice. Bisericile au astfel un rol social major, în care spațiul este discontinuu, umanitatea petrecându-și și practic toată viața în jurul acestui edificiu, de la botez, la căsătorie și până la înmormântare, cei nebotezați fiind excomunicați. Portalul, împreună cu pereții edificiului, reprezintă limita dintre spațiul profan și cel sacru. Aici autorul menționează despre dinamica axială a edificiului, care se referă la separarea locurilor din biserică, nava fiind destinată laicilor și corul aparținând clericilor. Se discută și felul în care spațiul interior este divizat, decorul pictural sau sculptural depinzând de aceste diviziuni, dar și de dinamica axială a edificiului de cult.

În final, se tratează problema interacțiunilor dintre decor și locul acestuia, fiind vorba de teme iconografice redată în anumite locuri specifice (cum ar fi Judecata de Apoi). Repartiția decorului accentuează astfel ierarhizarea lăcașului, spațiul clericilor fiind exaltat prin bogăția picturilor, pe când spațiul laicilor este privat de acest decor. Acest lucru este și mai evident în bisericile comunităților care nu-și permiteau împodobirea completă a edificiului.

Autorul transmite că nu a existat niciodată un decor standardizat în bisericile occidentale, afirmând că decorul și bogăția vizuală contribuie la trecerea de la material către spiritual. Imaginea are, în acest fel, un rol transformator, care activează și îmbogățește funcționarea lăcașului de cult.

Fiecare dintre următoarele două capitole expune câte un studiu de caz. Cel de-al doilea ilustrează bolta pictată a bisericii Saint-Savin sur Gartempe, prin care se analizează ornamentarea și dinamica sa axială. În ultimul capitol este discutat bustrofedonul de la San Gimignano, prin intermediul căruia autorul analizează frescele și modul lor de citire, nefiind o ordine lineară și cursivă, ci una haotică.

Cea de-a doua parte a volumului este intitulată *Coerența operei*. În primul capitol, atenția este concentrată pe studiul iconografiei. Autorul îl menționează pe Panofsky, spunând că distinge trei nivele de abordare: descrierea preiconografică, adică motive și subiecte primare, analiza iconografică, adică figuri și teme, și interpretarea iconologică asociată lumii ilustrate de operă. Baschet nu este de acord cu Panofsky, spunând că acesta înglobează iconografia și iconologia într-un întreg, și nu face diferențierea dintre ele, care este absolut necesară. De asemenea, îl amintește pe istoricul Hubert Damisch⁹, despre care spune că a acordat o descriere negativă iconografiei, în care menționează că aceasta nu face decât să redea în imagini enunțuri verbale. Autorul precizează și conceptul de „gând figurativ”, elaborat de Pierre Francastel, cel care susținea că imaginile gândite transformă perspectiva. Astfel, imaginea este asociată unui deciptaj, o producție singulară dar un izvor de semnificații, ca dispozitiv de cunoaștere angajată unui proces, în acest caz dorința de prezență a divinității. Forța operelor este așadar mobilizată pentru a exalta prestigiul și legitimarea măreției edificiului de cult. Misterul și fascinația fac și ele parte integrantă din funcționarea lor.

Următorul capitol reprezintă un studiu de caz diferit, în cadrul căruia se tratează logica relaționară a sensului în opera de artă, prin analizarea sculpturii monumentale a portalului bisericii Sainte-Marie din Souillac și prin trasarea unor paralele cu portalul bisericii Saint-Pierre din Moissac.

În cel de-al treilea capitol este transpus un alt studiu de caz, referitor la portalul monumental de la Bourg-Argental, autorul insistând cu precădere asupra timpanului, statuilor coloane și a câtorva capiteli.

Ultima parte a lucrării, denumită *Pentru o iconografie serială*, este împărțită tot în trei subcapitole. Cel dintâi este intitulat *Inventivitatea și*

---

⁹ Autorul menționează aici câteva dintre lucrări: *Sémiologie et iconographie*, în *La Sociologie de l'art et sa vocation interdisciplinaire. L'Oeuvre et l'influence de Pierre Francastel*, Paris, Denoël, 1976, p. 29-39 (citări p. 32-33, 36-37) și *Le Jugement de Pâris. Iconologie analitique*, I, Paris, Flammarion, 1993.

serialitatea imaginilor medievale, în cadrul căruia autorul se referă la Emile Mâle, punând în lumină conceptul contrazis încă de la inițierea scrierii, respectiv ideea conform căreia imaginile medievale sunt stereotipuri și codificări. Autorul definește conceptul de „imagine-obiect”, reamintind de „Biblia iliteratilor”, în care imaginile nu permit un câmp amplu de reflexii asupra statutului lor evolutiv. Mai mult, autorul evidențiază o nouă critică asupra primei opere a lui Emile Mâle, intitulată *Arta religioasă a secolului al XIII-lea în Franța*, inițiată prin următoarea formulare: „Evul Mediu a conceput arta ca pe un mod de educare”. În acest context, Jérôme Baschet este de părere că Mâle a redus arta la statutul unui mesaj, a unei învățături doctrinale a clericilor, destinată laicilor. Autorul susține astfel că pentru Emile Mâle imaginile sunt comparabile unei scriituri sacre, cum ar fi hieroglifile, ceea ce face ca arta medievală să devină obscură, având nevoie de o veritabilă muncă de descifrare.

Pe de altă parte, autorul demonstrează că este vorba de o extremă inventivitate a artei medievale occidentale, față de iconografia Estului bizantin, existând o adevărată fluiditate figurativă și intervenții individuale ale creatorilor, însă cu microschimări și decalaje infime. Cei care controlau modul de redare a temei iconografice ar fi fost, conform autorului, clericii în calitate de comanditari, adică oamenii Bisericii, fiind deschis un adevărat câmp de posibilități.

Cel de-al doilea subcapitol se referă la *Muzica omului în secolul al XII-lea*, mai precis muzica din om, nu cea creată de el. De aici aflăm că există, în viziunea lui Boethius, trei tipuri de muzică: a lumii, a omului și cea instrumentală, urmând ca autorul să treacă în revistă lucrările mai multor literați până la Hugues de Saint-Victor. Se ajunge la concluzia că această muzică umană este practic conjuncțiunea, alcătuirea a două esențe distincte, sufletul și corpul uman, rezultând un dualism.

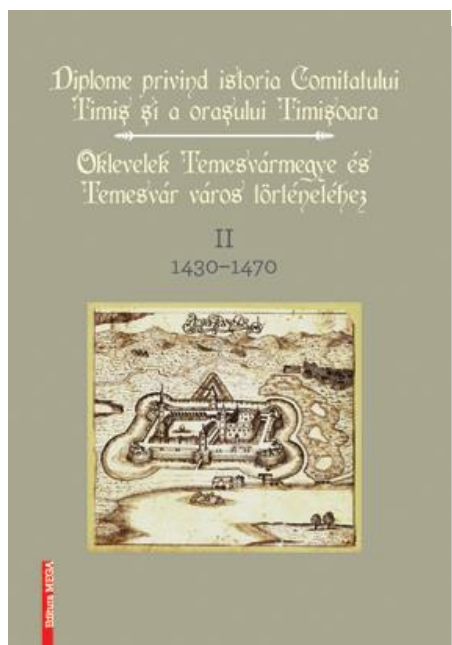
Ultimul subcapitol se referă la crearea Evei redată în iconografie, autorul analizând diferite moduri de a se reprezenta nașterea ei. Scriitura este finalizată prin evidențierea concluziilor autorului, urmate de appendice: mulțumiri, bibliografie, imagini, note (numeroase trimeri la alte lucrări de specialitate atât ale autorului, cât și ale altor istorici), index și cuprins.

Lucrarea lui Jérôme Baschet prezintă o abordare diferită a imaginilor medievale. Lecturarea acesteia este numaidecât benefică, întrucât ajută cititorul să înțeleagă reprezentarea plastică dintr-o perspectivă nouă, prin care se combate ideea tradițională a „Bibliei iliteratilor”. Autorul își susține

puternic punctul de vedere, anume că operele de artă nu erau create pentru a educa credincioșii, ci pentru a împodobi lăcașul de cult, demn de o splendoare și o bogăție extraordinară, reușind astfel să ajute la întregirea imaginii referitoare la semnificația și rolul artei din perioada medievală. Luând în considerare toate aspectele dezbătute, consider că această carte reprezintă un nou fundament de înțelegere a artei medievale, indispensabil oricărui istoric de artă deja consacrat sau în devenire.

RALUCA GEORGIANA COBUZ
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara (Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez), vol. II (1430-1470), culese de Pesty Frigyes, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Mega, 2014, 434 p. + indice de persoane și indice de localități.

Diplomatica medievală transilvăneană și bănățeană are mare nevoie de specialiști care să identifice, să cerceteze și să editeze colecții de documente medievale. Din această perspectivă, merită cunoscută valoarea prezentului volum, care cuprinde o parte din tezaurul documentar despre comitatul și orașul Timișoara în perioada 1430-1470. Cele 365 de documente și cele trei anexe reprezintă danii, confirmări de posesiuni, acordări de privilegii, împotriviri, acte de adeverire, zălogiri etc.

A apărut până acum, în istoriografia românească, doar un singur corpus de documente privind parțial istoria comitatului și a orașului Timișoara în secolul al XV-lea, publicat de Costin Feneșan¹⁰, mai multe studii¹¹ și o lucrare de sinteză¹² despre evoluția nobilimii din Banat. Prin

¹⁰ Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, Facla, 1981.

¹¹ Amintim câteva din aceste studii: Costin Feneșan, *Două scrisori de hotărnicie din Banat (sec. XIV-XV)*, în *Revista Arhivelor*, XLVII, nr. 3, 1985, p. 329-337; Traian Mager, *Diplomatarium Timisorensse. Diploma voievodului Moga, edată la Timișoara la 1451*, în *Lucefărul. Revista regională bănățene a „Astrei”*, Timișoara, seria a II-a, III, 10-11, 1939; Cosmin-Popa Gorjanu, *Privilegiul nobililor români din Lugoj din anul 1444 și formarea nobilimii românești în Banat*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6, 1, 2002, p. 37-43.

¹² Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI: origine, statut, studiu genealogic*, Reșița, Banatica, 2002. Tratări generale ale evoluției nobilimii românești din Banat identificăm în lucrările lui Dumitru Țeicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara, Banatica, 1998 și Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

urmare, evoluția nobilimii bănățene în această epocă rămâne un subiect puțin cunoscut în ansamblu.

Istoricul maghiar originar din Banat, Pesty Frigyes¹³ (1823-1889), a cules documentele din prima ediție a volumului, apărută postum (1896). Acesta a căutat în fondurile instituțiilor, în arhivele nobiliare și în diverse colecții particulare din Austro-Ungaria (Arhiva conventului de la Cluj-Mănăstur, diplomatiile contelui Kemény, arhiva familiei Macskási, diplomatiul familiei Sztáray etc.). Editorii volumului din 2014, Livia și Adrian Magina, sunt cercetători științifici la Muzeul Banatului Montan din Reșița și au publicat anterior o serie de articole despre nobilimea bănățeană din secolul al XV-lea¹⁴. În prezentul volum au reluat o serie de acte apărute în unele publicații mai puțin accesibile istoricilor români (Ányos, Gyárfas, Petrovics, Documentele familiei Bátor). Materialul provine preponderent din colecția de dinainte de 1526 a Arhivei Naționale Maghiare, dar și din Arhiva primațială din Esztergom, Arhiva abației din Pannonhalma, Biblioteca Națională Széchényi, Arhiva Națională Slovacă etc. În plus, editorii au îndreptat unele greșeli din volumele de documente publicate anterior, prin consultarea originalelor și a copiilor.

Conținuturile actelor în latină au fost transcrise integral, fiind însoțite de scurte regeste în română. Editorii au elaborat cu acribie un aparat critic de localizare și identificare a numelor și localităților menționate în aceste documente, multe dintre ele deloc sau prea puțin cunoscute.

Martyn Rady, profesor la School of Slavonic and East European Studies din Londra și istoric specializat pe istoria nobilimii din regatul Ungariei medievale¹⁵, a scris o introducere la acest volum¹⁶. El evidențiază

---

¹³ Dintre volumele de documente editate de Pesty Frigyes, amintim: *A szörény vármegyei hajdani oláh kerületek* (Budapesta, 1876), *A szörény bánóság és Szörény vármegye története* (Budapesta, 1878) și *Krassó vármegye története* (4 volume, din care două de documente, Budapesta, 1882-1883).

¹⁴ Livia Magina, *Familia Danfy de Duboz*, în *Banatica*, 20/2, 2010, p. 21-47; Adrian Magina, *Constituirea și evoluția domeniului familiei Măcițaș de Rapolt*, în *Banatica*, 20/2, 2010, p. 109-130; Eadem, *Câteva documente privind comitatul Torontal în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în *Banatica*, 22, 2012, p. 55-76; Eadem, *Câteva documente inedite despre familia Bizere*, în *Tibiscum. Serie Nouă. Arheologie-Istorie-Etnografie*, 2, 2012, p. 115-121.

¹⁵ Vezi, în acest sens, Martyn Rady, *Nobility, land and service in medieval Hungary*, Palgrave, 2000.

¹⁶ *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara (Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez)*, vol. II (1430-1470), culese de Pesty Frigyes, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Mega, 2014, p. 7-12.

funcțiile militare ale comitatului Timiș și păstrarea, inclusiv în documente, a unor forme vechi de organizare locală, tocmai pe fondul contribuției aduse la lupta antiotomană. Sunt reliefate caracteristicile acestor acte și locul lor în cadrul socio-economic al regatului ungar. *Prefața*¹⁷ este semnată de Livia și Adrian Magina și cuprinde informații din viața și activitatea lui Pesty Frigyes și detalii din munca de editare a volumului.

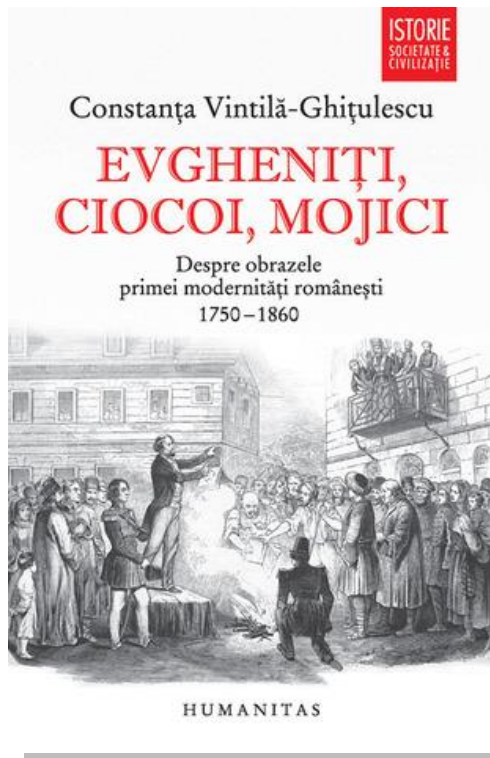
Documentele adunate în acest corpus conțin informații prețioase despre relațiile dintre Sigismund de Luxembourg, Iancu (Ioan) de Hunedoara, Matia Corvin și nobilimea locală, despre donațiile de care au beneficiat nobilii români locali (de Mâtnic, de Hălmagiu, Bizere etc.) și despre diverse alte măsuri ale regalității în plan local. Sunt de remarcat detaliile despre soarta unor posesiuni din comitatul Timiș și despre unele obiceiuri juridice.

Pentru cunoașterea în detaliu a angrenajului social-economic local, este nevoie de o bază documentară mai largă. Volumul de față, în care se respectă exigențele științifice specifice editării unui corpus de documente medievale, reprezintă o sursă valoroasă pentru viitoarele cercetări ale istoriei locale, însă acoperă doar o mică parte din tezaurul documentar despre comitatul și orașul Timiș. Fără publicarea mai multor documente, cercetarea va rămâne rezervată unui grup mic de cercetători și anume doar aceluia care au acces direct la sursele din epocă. Prin urmare, demersul celor doi editori merită apreciat și luat ca exemplu pentru viitor, cu atât mai mult cu cât cercetarea diplomelor medievale transilvănene și bănățene este departe de a ocupa locul necesar în ansamblul istoriografiei medievale românești.

MARIAN HORVAT
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 13-17.

Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheeniți, ciocoi, mojici. Despre obrazye primei modernități românești (1750-1860)*, ed. a II-a, București, Humanitas, 2015, 356 p.

Istoria este probabil cel mai enigmatic tablou pe care îl avem în fața ochilor, cu o paletă de culori și elemente dintre cele mai diverse. Fiecare epocă istorică este un element cu caracteristicile sale și actorii săi, principali sau secundari, dar destul de greu de definit din punct de vedere cronologic. Nimic nu se schimbă dintr-o dată și nici o epocă istorică nu debutează datorită unui singur eveniment, iar

din acest motiv se nasc diversele ipoteze de lucru formulate de istorici de-a lungul anilor, care duc la dezbateri aprinse, dar și savuroase de multe ori. În ce constă modernizarea societății românești? Este doar una dintre întrebările la care autorul încearcă să răspundă în cartea *Evgheeniți, ciocoi, mojici. Despre obrazye primei modernități românești (1750-1860)*, apărută în seria „Cultură & civilizație”, fiind tipărită deja ediția a II-a pentru că se epuizase primul tiraj.

Constanța Vintilă-Ghițulescu este doctor în istorie și civilizație la École des Hautes Études en Sciences Sociales din Paris. De asemenea este cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, predă cu dedicație și devotament la Facultatea de Sociologie a Universității București și semnează periodic articole în *Dilema Veche*. Lucrarea sa *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea* apărută la Editura Humanitas în 2004 a primit numeroase premii printre care merită să amintim premiul de debut „Prometeus” al revistei *România Literară* (2004) sau premiul de debut al Uniunii Scriitorilor din România (2005). A semnat și alte cărți, apărute la aceeași editură, *Focul amorului:*

despre dragoste și sexualitate în societatea românească (1750-1830) (2006, 2012), tradusă în germană cu titlul *Liebesglut: Liebe und Sexualität in der rumänischen Gesellschaft 1750-1830*, Frank&Timme, Berlin (2011) sau *Evgheniții* (2006).

Dar cât timp poți să privești un tablou numit „epoca modernă” și să nu te întrebi ce elemente conține, ce rolul are fiecare sau ce lucruri mai sunt de analizat. De unde să începi când ai în fața ta ceva atât de complex? Un istoric știe că un pas foarte important în acest sens este conceperea unei bibliografii cu lucrări de sinteză și monografii despre epoca modernă românească și un titlu important ce nu trebuie să lipsească din această listă este cartea *Evgheniți, ciocoi, mojiți. Despre obrazele primei modernități românești (1750-1860)*. Lucrarea Constanței Vintilă-Ghițulescu prezintă cititorului o temă mereu actuală și care nu este suficient de mult cercetată din cauza limitelor lingvistice, pe care mulți le avem și pe care, de multe ori, ne e frică să le depășim, chiar dacă există foarte multe surse care ne-ar putea ajuta să descoperim această perioadă istorică în diverse arhive din țară: ecleziastice, administrative sau penale. Fiecare capitol al cărții este un teren de cercetare, un instrument de lucru pentru cei care vor să (re)descopere această epocă despre care mai sunt multe lucruri de spus. Actorii din această carte aparțin claselor sociale distincte, cu un rol, mai mare sau mai mic, în procesul de modernizare a societății românești: boieri, țărani, negustori. Ni se prezintă comportamentul fiecăruia având în vedere contextul internațional din acea perioadă. De asemenea se subliniază diferența dintre cele două direcții de modernizare: modelul autohton sau procesul de imitație ce are la bază împrumutarea unui set de caracteristici ale modelului Occidental. Constanța Vintilă-Ghițulescu a structurat cartea în trei părți, fiecare fiind o lucrare de sine stătătoare: (1) *Ighemonicoși și simandicoși: boierii și ifosele lor* (2) *Comunitate, sociabilitate și identități sociale* (3) *Norodul între „lipicioasa sărăcie” și ifosul rangului*. Autoarea spune încă din primele pagini că nu pretinde că știe cum a fost societatea din anii 1750-1860 pentru că adevărul nu există, ci prezintă pur și simplu „povestea mea despre acele vremuri”.

În prima parte a acestui tablou complex se creionează una dintre clasele sociale, sau așa cum spune autoarea, un agent al modernității: marea boierime, cum se definește ea și cum este văzută de alții având în vedere și cele trei perspective esențiale (socială, politică și economică) pentru a fi cât mai aproape de „adevărul istoric”. Boierul avea un

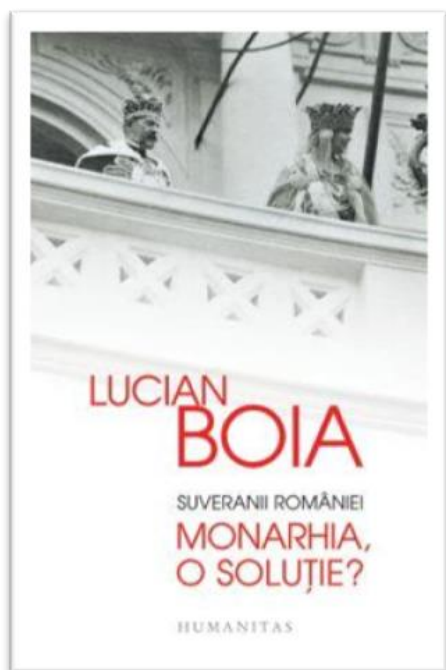
comportament contradictoriu. Era un om cu frică de Dumnezeu, care încearcă să fie un model de generozitate pentru societate ajutând Biserica din punct de vedere financiar, lucru care reiese din testamentele care s-au păstrat. Desigur, existau și excepții (Răducan Filipescu), chiar și boieri care rămân săraci din cauza generozității lor (boier Nicolae Dudescu). Aflat între un prinț fanariot și puterea Imperiului Otoman, boierul a învățat să se controleze bine în public, să-și calculeze fiecare gest și cuvânt, dând dovadă de imoralitate și lăcomie mai ales când venea vorba de ocuparea unor slujbe importante, pentru el și copiii săi, sau pentru obținerea unor titluri și decorații, vitale într-o societate din care lipsea o ierarhie bine definită. De asemenea, se remarcă și o afinitate a acestei clase sociale, cât de cât școlite, pentru limba și literatura franceză, în special poezie, care reprezenta în acele timpuri un element de civilizație. Schimbările pentru această clasă socială vin odată cu Regulamentele Organice pe care Constanța Vintilă-Ghițulescu le numește, foarte corect, „constituții ale timpurilor lor”. Schimbările însă se produc greoi, mai ales atunci când vorbim de desființarea rangurilor atât de vâdate de boieri. Era o perioadă în care bărbații cu stare își trimiteau copiii în Occident pentru studii sau își lăsau soțiile să frecvente saloanele pentru a socializa.

Cea de-a doua parte a lucrării analizează, în primul rând, nucleul societății, atât de la sat cât și de la oraș, familia. Autoarea pune accent pe relațiile dintre soți și atribuțiile fiecăruia în cadrul familiei, regulile nescrise pentru menținerea unei bune reputații și ale unei relații bune cu vecinii. Pe de altă parte, abordează o altă arie de cercetare interesantă: rolul și schimbările pe care le suferă Biserica mai ales în perioada de secularizare, dar și rolul ei social și caritabil. Este de remarcat faptul că odată cu apariția Regulamentelor Organice, comunitatea are în continuare un rol activ în definirea identității.

Ultima parte a cărții aduce în discuție omul care visează la boierie în contextul unei societăți în care nu exista o clasă de mijloc. De asemenea, apar și mărturiile străinilor care conferă o perspectivă diferită asupra relațiilor sociale, asupra lumii urbane care încearcă să se apropie de modelul de civilizație, dar și asupra satului care nu primește o descriere favorabilă. De altfel, dorința de a schimba într-un timp foarte scurt viața țaranului prin fabricarea unor norme fără a verifica însă cât de eficiente sunt, îl îndepărtează pe acesta și mai mult de proiectul de modernizare a societății.

Fraza boierului Constantin A. Rosetti „Totul se sfârșește și nimic n-au început încă”, aleasă pentru a deschide concluziile cărții, sintetizează foarte bine această perioadă istorică de tranziție despre care avem foarte multe de descoperit. Notele și trimiterile bibliografice incluse de Constanța Vintilă-Ghițulescu sunt un real ajutor pentru cel care dorește să cerceteze epoca modernă, iar talentul de istoric și „poveștitor” al autoarei te fascinează sau te intrigă atât de mult încât aprinde înăuntrul tău dorința de cunoaștere și o dată citită „poveștea” Constanței Vintilă-Ghițulescu poți începe propria ta poveste.

CLAUDIA COLDAȘ
Universitatea din București

Lucian Boia, *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*, București, Humanitas, 2014, 109 p.

Lucian Boia, fost profesor la Facultatea de Istorie a Universității București, este autorul a numeroase lucrări publicate atât în România, cât și în Franța. Preocupat în special de istoria ideilor și a mentalităților, cărți precum *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, *Pentru o istorie a imaginarului* reprezintă repere în istoriografia românească. De asemenea, istoricul Boia s-a dedicat conceperii unor noi interpretări cu privire la istoria Occidentului,

acordând o mai mare atenție spațiului francez și celui german. În ceea ce privește istoria națională, a cercetat subiecte diverse, printre care și monarhia, regii României, astfel încât, în anul 2014, la București au fost publicate două lucrări pe această temă: *Balcic. Micul paradis al României Mari*, precum și *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*

Suveranii României. Monarhia, o soluție? a fost publicată la Editura Humanitas, din București, în anul 2014, apărând într-un moment în care o astfel de analiză a unei forme de guvernământ – despre care părerile sunt atât de împărțite – era necesară. Istoricul Lucian Boia analizează monarhia din spațiul românesc, aducând în prim-plan principalele aspecte: apariția, semnificațiile, realizările și nereușitele fiecărui purtător al coroanei regale a României precum și raportul dintre cele două regimuri politice care s-au succedat: monarhia și republica, realizând astfel un cadru complex în favoarea cunoașterii acestui fragment din istoria națională.

Structurată în mai multe părți, cartea în discuție își propune o analiză pertinentă și complexă a perioadei 1866-1947, în care cei patru regi ai României au jucat rolul decisiv – agenții unei istorii ce a marcat definitiv destinul unei țări care avea să cunoască modernizarea, începând cu domnia principelui, ulterior regelui, Carol de Hohenzollern Sigmaringen, și declinul,

odată cu momentul decembrie 1947, când avea să se instaureze un nou regim politic – dictatura comunistă, sub aparența unei republici.

De-a lungul timpului, evenimentele istorice s-au succedat rămânând mai mult sau mai puțin în memoria colectivă, proces similar și în cazul marilor personalități istorice, printre care și cei patru suverani ai României: regele Carol I, regele Ferdinand, regele Carol II și regele Mihai I. Lucian Boia observă cu rigurozitate acest aspect atât de frecvent în istorie, oprindu-se asupra regimului monarhic românesc. Regimul comunist a fost unul dintre cei mai importanți oponenți ai monarhiei, astfel încât, odată cu preluarea puterii, după abdicarea forțată a regelui Mihai I al României, la 30 decembrie 1947, extrema stângă și-a folosit toate mijloacele posibile pentru a denigra și a trece în uitare cei 81 de ani de istorie de dinaintea noii republici, schimbând cursul firesc al istoriei în propriul folos, etica fiind acoperită de neant.

„Față de regi s-a practicat, firește, denigrarea, însă, am spune, cu oarecare măsură, fiindcă există o strategie și mai eficientă: uitarea, eliminarea din memoria colectivă. În manualele de istorie din perioada comunistă, abia de li se întâlnește numele – și atunci cu câte o caracterizare amabilă, precum în istoria lui Roller: Carol I, călău al poporului muncitor [...]”. La fel, regele Mihai nu apare în niciun fel la 23 august 1944, faptele decisive petrecându-se totuși la palatul regal, dar fără el!¹⁸

În următoarele trei părți ale lucrării, istoricul tratează un subiect vast: domnia principelui și regelui Carol I. Un prim aspect care atrage atenția, dar pe care autorul îl prezintă foarte succint, deși are o importanță aparte, este viziunea asupra dinastiei instaurate pe tronul românesc la 1866. Putem fi de acord că principele era străin, însă ce putem spune despre dinastie; s-a împământănit imediat, sau nu? Lucian Boia consideră că dinastia a devenit românească imediat, bazându-se pe argumentul suprem: Constituția de la 1866 prevedea ca urmașii familiei regale să fie botezați în religia ortodoxă autohtonă. Se știe că religia era unul dintre aspectele definitorii ale identității poporului român la începuturile și pe tot parcursul Epocii Moderne.

Pe marginea aceluiași subiect, Vasile Docea vorbește, contextualizând, de *fondarea dinastiei de Hohenzollern în România*, acestui aspect acordându-i-se mare atenție încă din epocă, având în vedere că mai

---

¹⁸ Lucian Boia, *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*, București, Humanitas, 2014, p. 17.

multe articole ale legii fundamentale sunt dedicate reglementărilor de ordin dinastic.

„Problema fondării unei dinastii nu are doar o însemnătate retrospectivă, pe care să o putem vedea doar noi, cei de astăzi, care avem privilegiul de a cunoaște cum s-au desfășurat faptele. Înaintea noastră, chiar oamenii epocii, clasa politică românească de la începuturile istoriei constituționale românești, au considerat-o extrem de importantă. Creatorii Constituției de la 1866 au văzut-o ca o problemă capitală a statului și au înscris-o în textul legii fundamentale. Nu mai puțin de zece articole (82-91) din cele 133 ale acesteia sunt consacrate reglementărilor de ordin dinastic: persoana întemeietorului dinastiei, reglementarea succesiunii, statutul urmașilor etc”¹⁹.

Pe de altă parte, Constituția de la 1 iulie 1866 oferă o altă perspectivă de cercetare în lucrarea *Suveranii României. Monarhia, o soluție?*, Lucian Boia fiind de părere că această lege fundamentală nu avea nimic original, ci era inspirată din cea belgiană, însă în fond se asemena cu mai toate constituțiile monarhice europene aflate în vigoare înainte de Primul Război Mondial. În istoriografia românească, opiniile asupra subiectului sunt împărțite. De pildă, în lucrarea *Izvoarele Constituției de la 1866*, a lui I. C. Filitti, se precizează că legea fundamentală a fost rezultatul firesc al unei evoluții începute de la 1821, inspirată după cea belgiană, dar adaptată realităților românești.

În continuare, regele Ferdinand și regina Maria reprezintă obiectivul preocupărilor autorului Lucian Boia. La început, se conturează o paralelă foarte clară între noul suveran și unchiul său – Carol I. Firi total opuse, dar cu același obiectiv: o țară de condus și de protejat. Ferdinand este ilustrat ca regele slab, foarte slab, care avea să urce pe tron după un rege ferm și influent. Deosebirile sunt ușor de observat, mai ales din cauza evenimentelor ce aveau să se succedă pe scena politică românească: influența din ce în ce mai mare a prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, autoritate ce s-a menținut constantă de-a lungul întregii domnii a regelui Ferdinand. De asemenea, episodul 1 decembrie 1918 atrage atenția, deoarece, suveranul a fost supranumit *Întregitorul*, deși autorul consideră că acest titlu nu are fundament, dat fiind faptul că decizia ca România să intre în Primul Război Mondial nu îi aparținuse regelui, ci lui Ion I.C. Brătianu.

---

¹⁹ Vasile Docea, *Carol I și monarhia constituțională. Interpretări istorice*, Timișoara, Presa Universitară Română, 2001, p. 42.

În contrast cu regele Ferdinand, este ilustrat profilul reginei Maria – o fire hotărâtă, energică, voluntară, combativă, comunicativă, carismatică, considerată a fi jucat în timpul războiului un rol pe care Constituția nu i-l acorda deloc. Interesant este să se observe unele dintre succesele politice ale reginei, printre care Lucian Boia le surprinde pe următoarele: numirea generalului Prezan ca șef al Statului-Major și numirea doctorului Ion Cantacuzino în fruntea Direcției Generale a Sănătății Publice. Tot în context politic, regina Maria s-a preocupat și de politica externă, iar acest lucru este bine subliniat în următorul pasaj în care își justifică vizita în America, din anul 1926:

„Vin să văd cât pot de mulți dintre voi. Vin să mulțumesc tuturor celor care s-au ridicat pentru noi și ne-au ajutat în timpul Marelui Război când stăteam cu spatele la zid, cu pumnii strânși, cu dinții încleștați, cu catastrofa înaintea noastră, distrugerea în urma noastră și disperarea. Foamete, frig, trădare, zdrobirea celor pe care gândeam că ne sprijinim, cumplitele zile de supremă agonie la care, privind înapoi, te întrebi cum de am putut supraviețui. Am venit să vă mulțumesc pentru marea Cruce Roșie, condusă de aceia care au devenit nu numai salvatori, ci prietenii cei mai dragi, să vă mulțumesc pentru mesajul Președintelui Wilson pentru Rege”²⁰.

Carol II, cel mai controversat suveran al României, este conturat în cartea *Suveranii României. Monarhia, o soluție?* ca regele cu cele mai mari calități, dar și cu cele mai multe defecte. Pentru a înțelege corect domnia sa, este necesar să avem în vedere atât contextul intern, cât și pe cel internațional. Pe plan intern, Carol II și-a dorit să fie un conducător, în adevăratul sens al cuvântului, vrând să fie recunoscut drept *cap al statului*. Din acest motiv, mai mulți istorici au calificat perioada 1938-1940 drept *dictatură regală*. După cum afirmam, regele a avut și mari calități, iar multe dintre ele s-au concretizat în domeniul culturii românești, fiind supranumit *rege al culturii*, având ca prim obiectiv promovarea culturii la sate, fapt care pentru acea perioadă era un beneficiu.

Strâns legată de povestea acestui suveran este cea a regelui Mihai I, fiul lui Carol II. Mihai I avea să urce prima dată pe tron în 1927, la vârsta de cinci ani, după ce tatăl său renunțase la succesiune. Lucian Boia analizează domnia și dificultățile prin care acest suveran avea să treacă de-a lungul timpului, apreciind că Mihai I ar fi putut fi cel mai normal suveran, cu condiția ca însăși țara să rămână în limitele normalității.

---

²⁰ Adrian-Silvan Ionescu, *Regina Maria și America*, București, Noi Media Print, 2009, p. 247.

Rezervat, prudent, calm, echilibrat în judecăți, mai curând defensiv decât ofensiv, acestea sunt cuvintele care ar putea să-l caracterizeze cel mai bine pe regele Mihai I, conform cercetării istoricului Boia. Însă rămâne să ne întrebăm dacă aceste calități aveau să-l ajute în lupta cu o istorie care se încapățâna să schimbe sensul firesc al lucrurilor, iar pentru a obține un răspuns, este cazul să ne oprim la momentul 23 august 1944. Suveranul a fost considerat drept personajul central al acțiunii împotriva lui Ion Antonescu, avându-se în vedere faptul că cel din urmă a fost arestat la Palatul Regal din ordinul regelui însuși, deoarece nu înțelegea că venise momentul în care România trebuie să iasă din alianța cu Germania, iar pentru Antonescu, acest lucru era de neconceput pentru că trebuia să-și încalce promisiunea făcută lui Hitler, aceea că țara va merge mai departe în conflictul mondial alături de puterile Axei. Această hotărâre a regelui a fost criticată și apreciată în același timp.

Decizia de la 23 august 1944 este explicată de Majestatea Sa într-un dialog purtat cu Mircea Ciobanu.

„Aveam în rezervă o mica echipă de trei subofițeri și un căpitan din garda regală, pregătită să intervină în cazul refuzului și să îl aresteze [...] După mai bine de un ceas de discuții fără niciun rezultat, am spus: *Dacă lucrurile stau așa, atunci nu ne mai rămâne nimic de făcut*. O frază-parolă. Și atunci s-a deschis ușa și în salon au intrat cei patru [...] Au intrat, deci, au salutat și s-au apropiat de Antonescu. Căpitanul i-a spus să îl urmeze și a pus mâna pe brațul lui. Antonescu a devenit dintr-o dată țeapăn, s-a întors spre Sănătescu și l-a întrebat: *Ce înseamnă asta?*. Sănătescu a avut atunci un moment de ezitare și a vrut să ia mâna lui Dumitrescu de pe brațul Mareșalului. Când am văzut asta, am plecat. Avusesem destule neînțelegeri cu Antonescu, dar nu îmi făcea nicio plăcere să asist la scena arestării lui”²¹.

Un alt episod surprins în *Suveranii României. Monarhia, o soluție?* este cel de la 6 martie 1945 – formarea guvernului Petru Groza, primul guvern procomunist din România. Regele Mihai I l-a admis cu greu pe noul prim-ministru, la intervențiile violente ale lui Vișinski, ambasadorul rus la București. Din acest moment, avea să înceapă declinul monarhiei, culminând cu lovitura dată regelui de comuniști, la 30 decembrie 1947, ziua abdicării forțate a acestuia, exilul și instaurarea regimului comunist în România.

La final, istoricul Boia realizează un scurt bilanț a ceea ce s-a discutat înainte: *A fost Monarhia o istorie de succes în România?*. Răspunsul său este

---

²¹ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Humanitas, 1992, p. 22.

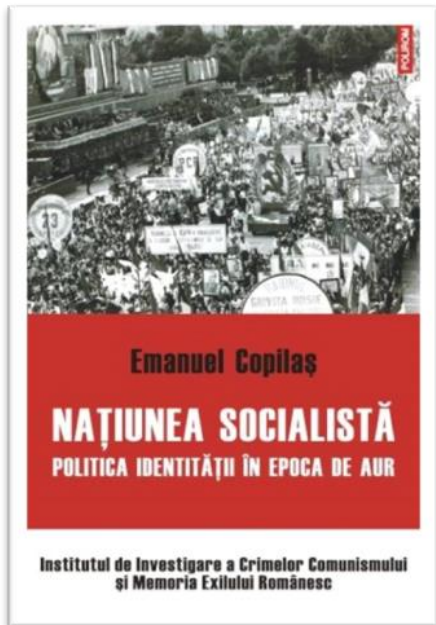
bine punctat: da, deoarece nu este greu să derulăm evenimente din trecut pentru a vedea că cei 81 de ani de monarhie au fost cea mai benefică perioadă din istoria României, cu toate că au existat și greșeli. Însă nu trebuie tras valul uitării peste ceea ce s-a petrecut după 1990, când regele și-a dorit reîntoarcerea în țară, dar în locul unei primiri călduroase, similară multora din istorie, atunci când suveranul revenea în propria-i patrie, regele Mihai I a fost urmărit în drumul său spre Curtea de Argeș.

În concluzie, lucrarea semnată de Lucian Boia, *Suveranii României. Monarhia, o soluție?* are un rol important în istoriografia românească, deoarece vine în întâmpinarea celor care nu au o idee foarte clară asupra a ceea ce a însemnat monarhia în România, rolul său în istorie, șirul cronologic al capetelor încoronate ale României.

Pe de altă parte, este o analiză în care se încearcă păstrarea obiectivității care ar trebui să-l definească pe fiecare istoric. Sunt conturate aspectele pozitive ale fiecărei domnii, puse în balanță cu aspectele negative, ceea ce adaugă complexitate și echilibru istoric.

Evenimentele din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, legate de monarhie, ne sunt clare din mai multe surse, dar nu trebuie uitate cele de după 1990, care spun foarte multe despre tranziția politică și mentalitatea acestor vremuri. Lucian Boia acordă o mare atenție faptelor petrecute atunci, oferind continuitate istorică.

GABRIELA PREDESCU
Universitatea din București

Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, pref. de G.M. Tamás, Iași, Polirom, 2015, 334 p.

Cercetările istorice și politologice care au în vedere tema comunismului românesc au fost destul de numeroase după 1989. Cu toate acestea, demersurile intelectuale de analiză a evoluției politice a României postbelice care să pornească de la un cadru conceptual bine definit și articulat nu au fost la fel de numeroase. Lucrarea *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, apărută în

vara anului 2015, oferă istoriografiei românești un asemenea exemplu de analiză.

Asistent universitar doctor la departamentul de Științe Politice din cadrul Universității de Vest din Timișoara, Emanuel Copilaș își propune în recenzată să ofere cititorilor interesați de istoria comunismului românesc un cadru metodologic și conceptual foarte bine fundamentat. În acest fel, autorul dorește să supună analizei academice atât elementele definitorii, cât și traseul evolutiv al național-comunismului românesc din timpul regimului comunist. Efortul său intelectual are în vedere o cercetare de substanță care depășește nivelul superficial al acestei problematice, obiectivul autorului fiind o analiză mult mai profundă a unui aspect esențial al istoriei comunismului din România.

Lucrarea este structurată pe patru capitole, prefațate de G.M. Tamás, și un cuvânt înainte, în care autorul își argumentează demersul. Primul capitol (*Naționalismul: origini, semnificații, consecințe, metamorfoze*) este cel în care Emanuel Copilaș prezintă principalele dimensiuni teoretice ale dezbaterii cu privire la națiune, etnie, naționalism și etnicitate. De asemenea, în acest capitol, autorul relevă diversele valențe ideologice ale naționalismului și descrie cadrul conceptual care stă la baza lucrării sale. Al doilea capitol (*De la dependență la autonomie: patriotismul socialist și*

națiunea socialistă (1948-1965)) are în vedere modul subtil în care referirile la sentimentele naționaliste au fost utilizate în discursul politic din timpul epocii dejiste. Al treilea capitol (*De la autonomie la pseudo-hegemonie: națiunea socialistă și patriotismul revoluționar, 1965-1989*) și al patrulea (*Națiunea socialistă și politica internaționalistă sau Făt Frumos și lumea ca oglindă*) au în vedere perioada în care naționalismul atinge cel mai ridicat nivel din istoria României postbelice, în timpul regimului condus de Nicolae Ceaușescu.

Printre meritele principale ale lucrării se numără modul foarte bine articulat în care este definit cadrul conceptual. În prima parte a cărții este trecut în revistă un număr important de contribuții teoretice cu privire la naționalism. De asemenea, cercetarea beneficiază de un aparat metodologic preluat de Emanuel Copilaș de la autorul argentinian Ernesto Laclau. După ce prezintă principalele argumente și teorii, atât ale taberei perenaliștilor (Anthony Smith, Pierre van den Berghe, Walker Connor, Adrian Hastings, David Miller etc.), cât și ale taberei moderniştilor (Patrick Geary, Max Weber, Ernest Geller, Eric Hobsbawn, Benedict Anderson etc.), autorul își expune propriul punct de vedere, care stă la baza întregii cercetări, apropiat semnificativ de perspectiva moderniştilor. Pentru acesta din urmă, „naționalismul este un program politic bazat mai degrabă pe crearea decât pe recuperarea unor identități etnice, iar maniera în care face tot posibilul și reușește deseori să fie confundat cu națiunea reflectă tocmai nevoia acerbă a acestuia de legitimare și popularitate” (p. 44). Emanuel Copilaș înțelege naționalismul ca un concept transideologic, observând faptul că abordarea sa din perspectiva binomului stânga-dreapta este superfluă, putându-se discuta așadar despre un naționalism liberal, unul conservator, dar și de recuperări ale acestuia în interiorul social-democrației sau chiar al marxismului, leninismului și fascismului. Pornind pe urmele politologului american Kenneth Jowitt, Copilaș preferă să utilizeze termenul de „regimuri leniniste”, nu cel de „regimuri comuniste”, argumentând că acest prim termen ar fi mai potrivit pentru descrierea unei realități politico-ideologice decât al doilea, preferabil pentru descrierea societății ideale din ideologia marxistă.

Înainte de a analiza valențele naționalismului în perioada 1948-1965, Emanuel Copilaș face o scurtă prezentare a curentelor naționaliste anterioare perioadei postbelice. El arată cum s-a trecut de la discursul latinist specific Școlii Ardelene la cel moderat dacist specific generației de la

1848, ajungându-se apoi la curente culturale precum sămănătorismul sau poporanismul. În perioada interbelică, autorul identifică trei tipuri de naționalism: discursul orientalist-autohtonist, reprezentat în principal de Nichifor Crainic și Nae Ionescu; discursul „indigen”, grupat în jurul unor autori precum Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru, Vasile Pârvan sau Nicolae Iorga și discursul pro-occidental. După instaurarea regimului comunist, termenul de „națiune”, așadar și cel de „naționalism”, sunt trecut la index. Cu toate acestea, argumentează Copilaș, regimul comunist codifică discursiv naționalismul sub forma patriotismului socialist sau a patriotismului de clasă. El sugerează că patriotismul aparține exclusiv clasei muncitoare. În privința relației cu minoritățile, numite în perioadă „naționalități conlocuitoare”, regimul a adoptat o poziție represivă. Autorul consideră însă că rațiunea din spatele acestei decizii a fost în perioada 1948-1965 legată de considerente politice, numai după 1965 putându-se discuta despre o politică cu privire la minoritățile naționale care să utilizeze în principal o grilă ideologică. În fapt, argumentează Copilaș, este greșită identificarea unui substrat naționalist în deciziile politice ale regimului comunist din anii '50. De exemplu, eliminarea de la putere a grupului Pauker-Luca-Georgescu, din 1952, sau a grupului Constantinescu-Chișinevschi, din 1957, trebuie interpretate ca parte a luptei pentru putere, nu ca o înfruntare între un grup național și unul străin.

Pentru autor, partidele leniniste se confruntă cu o dilemă fundamentală, aceea de a se transforma, prin cucerirea puterii, din partide de revoluționari în partide-stat. Astfel, regimurile leniniste redefinesc ideologic naționalismul, preluat din discursul politic specific liberalismului sau al extremei drepte interbelice. Cu toate acestea, la nivelul propagandei oficiale, termenul de „naționalism” este utilizat ca o acuză la adresa tuturor celor care contestau autoritatea hegemonică a Moscovei. România sau China, intrate în conflict cu URSS, au fost acuzate de cea din urmă de „îngustime națională”.

Făcând trecerea la naționalismul ceaușist, Emanuel Copilaș insistă că acesta este un naționalism leninist, de extremă stângă, care totuși preia multe elemente dintre cele specifice naționalismului clasic, de dreapta sau extremă dreaptă. Autorul observă că are loc o trecere de la un perenialism moderat în propaganda regimului dejist la o dimensiune eminentă primordialistă a discursului naționalist ceaușist. El folosește conceptul de „naționalism pseudo-hegemonic” pe care îl definește prin următoarele

caracteristici: „incapacitatea naționalismului existent între 1965 și 1989 de a se transforma realmente într-o hegemonie, chiar dacă era produs de către o instanță hegemonică privilegiată la nivelul emiterii și distribuirii cunoașteri oficiale, la neputința de a se transforma într-un discurs dacă nu unanim, atunci cel puțin general acceptat, la imposibilitatea de a convinge populația de universalitatea ei, fie ea limitată la granițele țării, de identitatea deplină de valori, interese și modalități de acțiune prezumtiv existentă între politic (partid) și socialul permanent traversat și acaparat de tendințe individualiste, mic-burgheze, ostile, fie și pasiv și dintr-o diversitate de direcții, proiectului revoluționar oficial” (p. 157).

În cadrul naționalismului pseudo-hegemonic, istoria devine un element nodal al propagandei oficiale. Dacă în perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej continuitatea bimilenară a poporului român era menționată trecător, în timpul conducerii lui Nicolae Ceaușescu, ea devine esențială pentru regim. Folosind termenii lui Eric Hobsbawn, Copilaș observă că avem de-a face cu o tradiție inventată, cu o reinterpretare a trecutului pornind de la dezbaterile politico-ideologice ale prezentului. Alături de dimensiunea sa „istorică”, naționalismul ceaușist a avut și o puternică dimensiune militară. Pe lângă doctrina „războiului întregului popor”, Ceaușescu recreează pe 21 august 1968 Gărzile Patriotice, în contextul în care trupele Organizației Tratatului de la Varșovia înăbușiseră Primăvara de la Praga.

În cadrul acestui efort propagandistic, minoritățile naționale aveau un rol însemnat. În opinia lui Emanuel Copilaș, nu există niciun dubiu legat de intențiile regimului ceaușist, pe termen lung, în privința minorităților. Spre deosebire de curentele naționaliste din perioada interbelică, naționalismul pseudo-hegemonic era asimilaționist, nu excluzionar, dar acest lucru nu îl făcea sub nicio formă mai tolerant cu minoritățile naționale.

Analizând efectele naționalismului pseudo-hegemonic în politica externă a României, autorul pornește de la faptul că, în politica internă, P.C.R. nu avea un concurent discursiv care să-i conteste hegemonia, în timp ce, în politica globală, se confrunța cu o multitudine de discursuri alternative. Din acest motiv, România a fost nevoită să adopte strategii flexibile în politica sa externă. Pentru propagandiștii de la București, corolarul extern al naționalismului pseudo-hegemonic se definea prin câteva concepte-cheie: independență, suveranitate, democrație, neintervenția în politica internă a statelor. Deși avem autori care consideră că a existat un clivaj între politica internă și politica externă a regimului lui

Nicolae Ceaușescu, Emanuel Copilaș argumentează că, dimpotrivă, discursul naționalist pseudo-hegemonic este continuat în mod firesc din politica internă în cea externă. Făcând o analiză a relațiilor diplomatice ale României, atât cu state din blocul socialist, cât și cu state occidentale sau din Lumea a Treia, autorul reușește să ofere o grilă interpretativă interesantă, care pornește nu doar de la scopurile imediate, politice sau economice, ale regimului comunist român, ci și de la fundamentele ideologice ale acestuia.

În concluziile cărții, Emanuel Copilaș observă faptul că până în 1965 internaționalismul proletar era echivalent cu fidelitatea față de Uniunea Sovietică, iar după această dată se transformă la nivel discursiv în suma intereselor tuturor statelor comuniste. Oferind o sinteză cu privire la caracteristicile naționalismului ceaușist, autorul arată că: „Naționalismul pseudo-hegemonic rămâne un naționalism de factură leninistă, diferit de subspeciile liberale, conservatoare sau fasciste ale fenomenului, deși împrumută de la ultimele elemente constitutive. El reprezintă în același timp o formă de naționalism total diferită de accepțiunea marxistă a fenomenului (...) care este una modernistă, în timp ce naționalismul pseudo-hegemonic este o exacerbare pe coordonate primordialiste a teoriei perenialiste a naționalismului” (p. 289). Autorul observă de asemenea că naționalismul ceaușist nu oferea o reinterpretare a trecutului în sensul glorificării lui pentru a scoate în evidență dezolanta prezentului, așa cum au făcut-o curentele naționaliste pre-comuniste, ci din perspectiva unui prezent militant, în care poporul unic muncitor s-ar fi unit în jurul partidului și al Conducătorului. În fapt, „naționalismul pseudo-hegemonic a reprezentat o confirmare a atrofierii dimensiunii partinice în raport cu statul, dar mai ales o expresie a reinventării capacităților discursive ale partidului pe coordonate ideologice noi, specifice ideologiilor de extremă dreaptă” (p. 290).

Beneficiind de o bună cunoaștere a bibliografiei secundare, Emanuel Copilaș utilizează atât documente editate, cât și documente inedite, pentru a realiza o excelentă analiză a evoluției de la „patriotismul socialist” din anii `50, la „patriotismul revoluționar socialist” din anii `70-`80. Bibliografia impresionantă a lucrării, care include opere de filosofie, sociologie, istorie sau politologie, alături de paleta largă de surse primare avute în vedere, incluzând aici documente de arhivă, presă, documente oficiale ale P.M.R./P.C.R etc., îi permite autorului să-și argumenteze foarte bine punctele

de vedere și să propună o perspectivă originală asupra temei enunțate în titlu.

Lucrarea lui Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, oferă o lectură foarte utilă pentru toți cei pasionați și interesați de istoria comunismului românesc. Beneficiind de o fundamentare metodologică și conceptuală excelentă, de o cunoaștere a literaturii de specialitate foarte bună, de utilizarea unor surse primare, folosind un aparat interpretativ original și interesant, cartea de față reușește să formuleze ipoteze și concluzii pertinente, dar și să deschidă direcții pentru cercetări viitoare.

IONUȚ MIRCEA MARCU
Universitatea din București

